

UO'K: 796.333: 032.2: 058.4

Iskandar B. ALIYEV,

Falsafa fanlari doktori, professor, O'zbekiston Milliy universiteti, Toshkent, O'zbekiston

E-mail: A.Iskandar80@inbox.ru, ORCID: 0000-0002-6117-5141

Abdurashid A. KADIROV,

Katta o'qituvchi, O'zbekiston Milliy universiteti, Toshkent, O'zbekiston

E-mail: abdurashidkadirov5@gmail.com, ORCID: 0009-0003-2389-0827

O'zDJTSU professori, PhD M.Ibragimov taqrizi asosida

SPORT SOHASIDA DUAL TA'LIM TIZIMINI JORIY ETISHNING PEDAGOGIK-METODIK ASOSLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada sport sohasida dual ta'lim tizimini joriy etishning pedagogik, tashkiliy va metodik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi sport ta'limida nazariy bilimlarni real kasbiy faoliyat bilan uyg'unlashtirish, bitiruvchilarning amaliy kompetensiyalarini kuchaytirish, sport tashkilotlari ehtiyojiga mos mutaxassis tayyorlash va ta'limdan mehnat faoliyatiga o'tish jarayonini takomillashtirish zarurati bilan izohlanadi. Maqolada "oliy ta'lim tashkiloti – sport tashkiloti – sport federatsiyasi/klubi – talaba" hamkorligiga asoslangan tashkiliy model, kompetensiyaviy yondashuv, amaliyot rahbarligi, monitoring va baholash mezonlari ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: Dual ta'lim, sport ta'limi, sport faoliyati, kasbiy kompetensiya, amaliyot, murabbiylik, sport tashkiloti, sport federatsiyasi, oliy ta'lim, ish beruvchi, kompetensiyaviy yondashuv, mehnat bozori.

PEDAGOGICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF IMPLEMENTING DUAL EDUCATION IN SPORT

Annotation

The article examines the pedagogical, organizational and methodological foundations of implementing dual education in the field of sport. The relevance of the study is determined by the need to integrate theoretical knowledge with authentic professional practice, strengthen students' practical competencies, prepare specialists in accordance with the needs of sports organizations, and improve the transition from education to employment. The model is based on cooperation among a higher education institution, a sports organization, a sports federation or club, and the student.

Key words: Dual education, sports education, sport activity, professional competence, workplace learning, coaching, sports organization, higher education, employer, competency-based approach.

ПЕДАГОГО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ ДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ В СФЕРЕ СПОРТА

Аннотация

В данной статье анализируются педагогические, организационные и методические основы внедрения системы дуального образования в сфере спорта. Актуальность исследования обусловлена необходимостью гармонизации теоретических знаний с реальной профессиональной деятельностью в спортивном образовании, усилении практических компетенций выпускников, подготовки специалистов в соответствии с потребностями спортивных организаций и совершенствования процесса перехода от обучения к трудовой деятельности. В статье разработана организационная модель, основанная на сотрудничестве «высшее образовательное учреждение – спортивная организация – спортивная федерация/клуб – студент», а также сформулированы компетентностный подход, руководство практикой, критерии мониторинга и оценки.

Ключевые слова: Дуальное образование, спортивное образование, спортивная деятельность, профессиональная компетенция, практика, тренерская деятельность, спортивная организация, спортивная федерация, высшее образование, работодатель, компетентностный подход, рынок труда.

Kirish. Bugungi kunda sport sohasi oldida nafaqat yuqori sport natijalarini ta'minlaydigan sportchilarni, balki zamonaviy bilim, amaliy ko'nikma va kasbiy kompetensiyalarga ega murabbiy, instruktor, sport menejeri, metodist, tashkilotchi va boshqa mutaxassislarni tayyorlash vazifasi ham turibdi. Sport faoliyatining murakkablashuvi, mashg'ulot jarayonining ilmiy asoslanganligi, raqamli monitoring vositalarining kengayishi, sport tibbiyoti va psixologiyasining rivojlanishi hamda sport tashkilotlarida boshqaruv jarayonlarining professional tus olishi oliy ta'lim mazmunini real kasbiy faoliyat bilan yaqinlashtirishni talab etmoqda. Dual ta'lim esa o'quv jarayonining nazariy va amaliy qismlarini yagona kompetensiyaviy maqsad asosida tashkil etishga imkon beradi. Bunda ta'lim tashkilotida o'zlashtirilgan

bilimlar sport maktabi, klub, federatsiya, sport bazasi yoki boshqa hamkor tashkilotdagi real faoliyat bilan muntazam bog'lanadi.

UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda dual ta'limni rivojlantirish mehnat bozori ehtiyojlariga mos ko'nikmalarni shakllantirish, amaliyotga yo'naltirilgan o'qitishni kuchaytirish va ta'limdan bandlikka o'tishni yaxshilash bilan bog'lanmoqda. Bu jarayon sport sohasida ham "ta'lim – amaliyot – ish beruvchi" uchligini mustahkamlash uchun metodik asos bo'la oladi[3].

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Dual ta'lim konsepsiyasining nazariy ildizlari kasbiy ta'limni ishlab chiqarish va mehnat faoliyati bilan integratsiyalash g'oyalarga borib taqaladi. Germaniya, Avstriya, Shveysariya, Daniya va

boshqa mamlakatlar tajribasida ta'lim muassasasi hamda ish joyidagi ta'limning almashinib borishi kasbiy tayyorgarlikning muhim mexanizmlaridan biri sifatida qaraladi. Ilmiy adabiyotlarda dual modelning asosiy belgisi ta'lim jarayonining kamida ikki muhit – ta'lim tashkiloti va ish joyida – yagona kasbiy natija uchun muvofiqlashtirilishidir[4].

O'zbekiston ilmiy-pedagogik adabiyotlarida dual ta'lim ko'proq professional ta'lim, ishlab chiqarish korxonalariga kadr tayyorlash va oliy ta'limda amaliyotga yo'naltirilgan mutaxassisliklar kontekstida tadqiq etilgan. So'nggi yillarda "tarmoq – korxona – oliygoh" darajasidagi hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy izlanishlar ham paydo bo'ldi [6].

Xalqaro sport ta'limi tadqiqotlari ham amaliyotga asoslangan pedagogik yondashuvning muhimligini ko'rsatadi. Sport va jismoniy mashqlar fanlarini o'qitish bo'yicha 2025-yilda e'lon qilingan keng qamrovli sharhda talabalar tajribasi, o'qitish metodlari, ta'lim natijalari va amaliy pedagogik yondashuvlar sport ta'limi tadqiqotlarining asosiy yo'nalishlari ekani ko'rsatilgan[7].

Tadqiqot maqsadi va vazifalari. Tadqiqotning maqsadi – sport sohasida dual ta'limni tashkil etishning pedagogik-metodik asoslarini aniqlash hamda oliy ta'lim tashkiloti, sport tashkiloti va sport federatsiyasi/klubi hamkorligiga asoslangan amaliy modelni ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari: 1) dual ta'limning ilmiy-pedagogik mohiyatini aniqlash; 2) sport mutaxassisining kasbiy kompetensiyalarini dual ta'lim nuqtayi nazaridan tizimlashtirish; 3) sport tashkilotlari bilan hamkorlikning tashkiliy modelini ishlab chiqish; 4) nazariy va amaliy ta'limni muvofiqlashtirish mexanizmlarini belgilash; 5) talabani amaliy faoliyatini monitoring va baholash mezonlarini taklif etish.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqotda ilmiy-pedagogik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, normativ-huquqiy hujjatlarni o'rganish, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv, modellash, pedagogik kuzatuv va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Xorijiy dual ta'lim tajribasi sport ta'limining o'ziga xos xususiyatlari bilan qiyoslandi. Tadqiqot natijasida sport sohasiga moslashtirilgan tashkiliy-metodik model ishlab chiqildi.

Dual ta'limning ilmiy-pedagogik tahlili va natijalar. Dual ta'limni mazmunan ikki xil ta'lim muhitining oddiy yig'indisi sifatida talqin qilish yetarli emas. Uning mohiyati ta'lim dasturining nazariy, amaliy va ishlab chiqarish yoki kasbiy faoliyat komponentlarini bitta yakuniy kompetensiya

tizimiga birlashtirishdan iborat. Talaba bir tomondan fan asoslarini, metodologiyani va ilmiy tushunchalarni egallasa, ikkinchi tomondan o'zlashtirilgan bilimlarni real vaziyatlarda qo'llaydi, xatolarini tahlil qiladi, murabbiy yoki mentor rahbarligida faoliyat yuritadi va natijalarni refleksiv tarzda baholaydi.

Dual ta'limning yana bir muhim jihati – ta'lim natijasining ish beruvchi bilan birgalikda aniqlanishidir. Ta'lim muassasasi "nimalarni bilishi kerak?" degan savol bilan cheklanmay, "bitiruvchi real sport tashkilotida nimalarni mustaqil bajara olishi kerak?" degan savolga javob berishi zarur. Shu asosda fanlar mazmuni, amaliy topshiriqlar va baholash vositalari qayta ko'rib chiqiladi.

Kasbiy ta'lim bo'yicha tadqiqotlarda ish joyidagi o'qitishning samarasi faqat amaliy vaqtning ko'payishi bilan belgilanmasligi, balki amaliy faoliyatning sifati, mentorlik, topshiriqlarning ta'lim dasturi bilan bog'liqligi va refleksiya mexanizmlariga ham bog'liqligi ko'rsatiladi [8].

Yevropa tadqiqotlarida sportchi yoshlarning ta'lim va yuqori natijali sport faoliyatini uyg'unlashtirish masalasi "dual career" tushunchasi orqali ham o'rganiladi. Bu tushuncha dual ta'lim bilan aynan bir xil bo'lmasa-da, sport va ta'limni parallel rivojlantirish uchun institutsional qo'llab-quvvatlash zarurligini ko'rsatadi [10].

Talabani sport tashkilotidagi faoliyati bosqichma-bosqich murakkablashishi lozim. Dastlabki bosqichda u sport tashkilotining tuzilishi, ichki tartibi, mashg'ulot jadvali va xavfsizlik qoidalarini o'rganadi. Keyingi bosqichda mashg'ulotlarni kuzatadi, murabbiy ishini tahlil qiladi va amaliy topshiriqlarni bajaradi. Keyin mentor nazoratida ayrim mashqlarni tushuntirish, guruhni tayyorlash yoki kichik qismini olib borish huquqiga ega bo'ladi. Yakuniy bosqichda esa mustaqil mashg'ulot fragmentini rejalashtirib, amalga oshirib va tahlil qilib beradi. Bunday bosqichlilik talabani mas'uliyatini oshiradi va xavfsizlikni ta'minlaydi. Shuningdek, u "birdaniga mustaqil murabbiy" bo'lish talabidan xalos bo'ladi. Kasbiy kompetensiya tajriba, tahlil va takroriy faoliyat orqali shakllanadi.

Talabani individual dual ta'lim kundaligi yuritilishi tavsiya etiladi. Kundalikda sana, bajarilgan faoliyat, o'rganilgan kompetensiya, yuzaga kelgan muammo, mentor tavsiyasi va talabani refleksiv xulosasi qayd qilinadi. Bunday hujjat baholashning qo'shimcha manbai bo'lishi bilan birga, talabani o'z-o'zini rivojlantirish vositasiga ham aylanadi (1-jadvalga qarang).

1-jadval. Sport dual ta'limida amaliy faoliyat bosqichlari

Bosqich	Talaba faoliyati	Mentor roli	Baholash vositasi	Natija
Moslashuv	Tashkilot va xavfsizlikni o'rganish	Yo'riqnom	Kuzatuv varaqasi	Kasbiy muhitni anglash
Kuzatish	Mashg'ulot va musobaqani tahlil qilish	Tushuntirish	Tahliliy hisobot	Tahlil ko'nikmasi
Hamkorlik	Topshiriqlarni mentor bilan bajarish	Ko'rsatma va fikr	Amaliy topshiriq	Amaliy ko'nikma
Mustaqillik	Mashg'ulot fragmentini olib borish	Nazorat	Rubrika	Kasbiy kompetensiya
Refleksiya	Natijani tahlil va takomillashtirish	Maslahat	Portfolio	Barqaror kasbiy rivojlanish

Dual ta'lim dasturining asosiy natijasi talabani kompetensiyalarini amaliy faoliyat orqali shakllantirishdir. Sport sohasi uchun kompetensiyalarni besh guruhga ajratish mumkin: metodik-pedagogik, sport-texnik, tashkiliy-boshqaruv, kommunikativ-psixologik va tahliliy-raqamli kompetensiyalar.

Dual ta'limda baholash jarayoni uchta asosiy manbaga tayanishi kerak: OTM bahosi, mentor bahosi va talabani o'z-o'zini baholashi. OTM fanlar bo'yicha nazariy tayyorgarlik va metodik topshiriqlarni baholaydi; mentor real kasbiy faoliyatni

baholaydi; talaba esa o'zining rivojlanish dinamikasini refleksiya qiladi. Kompetensiyani baholash uchun 4 darajali bosqich taklif etiladi: 1 – boshlang'ich, 2 – qisman shakllangan, 3 – yetarli, 4 – yuqori daraja. Baholash faqat yakuniy natijaga emas, balki faoliyat jarayoniga ham qaratiladi.

Sport dual ta'limni joriy etishda bir qator muammolar yuzaga kelishi mumkin. Birinchi muammo – barcha sport tashkilotlarining talaba tayyorlashga bir xil darajada tayyor emasligi. Buni hamkor tashkilotlarni oldindan akkreditatsiyalash yoki tanlash mezonlarini joriy etish orqali hal qilish mumkin.

Ikkinchi muammo – mentorlarning pedagogik tayyorgarligi. Yuqori malakali murabbiy avtomatik ravishda yaxshi mentor bo'la olmaydi. Shu sababli mentorlar uchun qisqa metodik seminarlar tashkil etish, amaliy topshiriqlarni tushuntirish, baholash rubrikalaridan foydalanish va talaba bilan qayta aloqa berish ko'nikmalarini shakllantirish lozim [9].

Uchinchi muammo – nazariy va amaliy mashg'ulotlar jadvalining nomuvofiqligi. Sport musobaqalari va mashg'ulotlar vaqti OTM dars jadvaliga to'g'ri kelmasligi mumkin. Buni semestr boshida qo'shma jadval tuzish, blokli amaliyot, moslashuvchan jadval va raqamli monitoring vositalaridan foydalanish orqali hal etish mumkin.

To'rtinchi muammo – talabani ishchi kuchi sifatida noto'g'ri qo'llanishi xavfi. Dual ta'limning maqsadi talabani oddiy yordamchi sifatida ishlatilishi emas, balki kasbiy kompetensiyalarni egallashidir. Shu sababli talabani har bir amaliy faoliyati ta'lim dasturidagi o'quv natijasi bilan bog'lanishi va mentor tomonidan nazorat qilinishi zarur.

Beshinchi muammo – baholashning subyektivligi. Buni aniq rubrikalar, ikki tomonlama baholash, portfolio, kuzatuv varaqlari va amaliy imtihonlar orqali kamaytirish mumkin.

Tadqiqot asosida sport ta'limida dual tizimni joriy etishning yetti bosqichli mexanizmi taklif etiladi.

1-bosqich – ehtiyojlarni aniqlash. Hududdagi sport maktablari, klublar, federatsiyalar va boshqa tashkilotlarning mutaxassisga bo'lgan ehtiyoji o'rganiladi.

2-bosqich – hamkorlarni tanlash. Sport tashkilotlari moddiy-texnik baza, mentorlar, xavfsizlik, faoliyat profili va talaba uchun amaliy topshiriqlar mavjudligi bo'yicha baholanadi.

3-bosqich – qo'shma kompetensiya modeli. OTM va sport tashkiloti bitiruvchi egallashi kerak bo'lgan kompetensiyalarni birgalikda belgilaydi.

4-bosqich – individual dual reja. Har bir talaba uchun semestr yoki o'quv yili davomida bajariladigan amaliy topshiriqlar, muddatlar, mentor va akademik rahbar belgilanadi.

5-bosqich – amaliy faoliyat. Talaba real sport muhitida bosqichma-bosqich murakkablashuvchi topshiriqlarni bajaradi.

6-bosqich – monitoring. OTM va sport tashkiloti talabani rivojlanishini davriy ravishda baholaydi.

7-bosqich – yakuniy sertifikatlash va ishga yo'naltirish. Talabani nazariy va amaliy kompetensiyalari kompleks baholanadi, sport tashkilotlarining bo'sh ish o'rinlari bilan moslashtirish imkoniyati ko'rib chiqiladi.

Natijalar va ularning muhokamasi. Nazariy tahlil natijalari sport sohasida dual ta'limni joriy etishning eng maqbul

shakli faqat amaliyot soatlarini ko'paytirish emasligini ko'rsatadi. Muhim masala – amaliy faoliyatning o'quv natijalari bilan metodik bog'langanligidir. Shu nuqtayi nazardan, sport dual ta'limining samaradorligini uch darajada ko'rish mumkin.

Birinchi daraja – individual daraja. Talabani amaliy ko'nikmalari, mustaqilligi, kasbiy motivatsiyasi va refleksiyasi rivojlanadi. Ikkinchi daraja – institutsional daraja. OTM va sport tashkiloti o'rtasidagi hamkorlik, o'quv dasturlarining amaliy yo'nalishi va ilmiy-amaliy loyihalar kuchayadi. Uchinchi daraja – tizimli daraja. Ta'lim mazmuni mehnat bozori ehtiyojlariga yaqinlashadi, bitiruvchilarning bandligi va kasbiy moslashuvini yaxshilash uchun sharoit yaratiladi.

Biroq dual ta'limning ijobiy ta'siri avtomatik ravishda yuzaga kelmaydi. Xalqaro tadqiqotlar ish joyidagi ta'limning natijalari uning mazmuni va tashkil etilishiga bog'liqligini ko'rsatadi; ayrim sharoitlarda ish joyidagi ta'lim miqdorini oshirishning o'zi yetarli bo'lmasligi mumkin [11].

Sport ta'limining pedagogik tadqiqotlari ham talaba tajribasi va o'qitish metodlarini markazga qo'yish zarurligini ko'rsatadi [7].

Xulosa va tavsiyalar. Sport sohasida dual ta'limni joriy etish zamonaviy mutaxassis tayyorlashning amaliy yo'naltirilgan modelini shakllantirish imkonini beradi. Uning asosiy mohiyati nazariy ta'limni real sport faoliyati bilan mexanik ravishda birlashtirish emas, balki ikkala muhitni yagona kasbiy natija, kompetensiya va baholash tizimi asosida integratsiyalashdan iborat.

1. Sport faoliyati va jismoniy tarbiya yo'nalishlarida dual ta'limni joriy etish uchun hamkor sport tashkilotlarining yagona mezonlarini ishlab chiqish.

2. Har bir hamkor sport tashkilotiga tajribali mentor birlashtirish va mentorlar uchun qisqa pedagogik-metodik tayyorgarlik kurslarini tashkil etish.

3. Fanlarning amaliy topshiriqlarini sport tashkilotidagi real faoliyat bilan bog'lash va talabani individual dual ta'lim rejasini joriy etish.

4. Elektron portfolio va dual ta'lim kundaligini tashkil etish.

5. Sport federatsiyalari va professional klublarni ta'lim dasturlarini takomillashtirish jarayoniga jalb etish.

6. Talabalarning sport tadbirlari, musobaqalar va o'quv-mashg'ulot yig'inlarida metodik nazorat ostida ishtirokini kengaytirish hamda Sport tashkilotlari bilan birgalikda amaliy-ilmiy loyihalar, bitiruv malakaviy ishlari va magistrlik dissertatsiyalari mavzularini shakllantirish.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida"gi 2021-yil 29-martdagi 163-son qaror. Lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. "Oliy ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2025-yil 16-yanvardagi 14-son qaror. Lex.uz.
3. UNESCO. UNESCO supports the development of dual education in Uzbekistan through long-term cooperation with technicums and the private sector. 2026.
4. Euler D. Germany's dual vocational training system: A model for other countries? Bertelsmann Stiftung, 2013.
5. Deissinger T. The German dual system of vocational education and training. In: The Handbook of Vocational Education and Training. Springer, 2019.
6. Kodirov I.N. Specific methodological principles of organizing dual education at the "industry-enterprise-higher education institution" level in training engineers. Multidisciplinary Journal of Science and Technology. 2025; 5(6): 213–219.
7. The state of research in teaching and learning in sport and exercise science: a scoping review. Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education. 2025; 37:100573.
8. Learning from errors in dual vocational education: video-enhanced instructional strategies. Journal of Workplace Learning. 2017; 29(5):357–373.
9. Development of pedagogical competencies of the vocational teachers in Italy and Lithuania: implications of competence-based VET curriculum reforms. European Journal of Training and Development. 2020; 45(6/7):526–546.
10. "Sport has always been first for me" but "all my free time is spent doing homework": Dual career styles in late adolescence. Journal of Sports Sciences / Sport-related dual career research. 2017.
11. Tobback I., Verhaest D., De Witte K. The impact of work-based versus school-based learning on cognitive and non-cognitive outcomes in vocational secondary education. Economics of Education Review. 2025; 107:102673.